

Biblioteka Myśli Spółdzielczej (45)

Fryderyk Wilhelm Raiffeisen: Przewyciężyć biedę

W kolejnej części BMS przypominamy fragmenty fundamentalnej, choć ciągle mało znanej pracy Fryderyka Wilhelma Raiffeisena (* 30.03.1818 w Hamm/Sieg, + 11.03.1888 w Heddesdorf/Neuwied), niemieckiego pioniera wiejskich kas kredytowych zat. *Spółdzielcze kasy pożyczkowe jako środek zaradczy na biedę wiejskiej ludności, jak również miejskich rzemieślników i robotników. Praktyczny przewodnik tworzenia takich organizacji oparty na szesnastoletnim doświadczeniu jako założyciela*, wydanej w Neuwied w 1866 r.

Zarówno działalność społeczna jej autora, którego dwusetną rocznicę urodzin obchodzić będziemy w 2018 r. (zarazem 130 rocznicę śmierci), jak i idee zawarte w tej publikacji wywarły olbrzymi wpływ na rozwój spółdzielczości kredytowej w samych Niemczech oraz poza ich granicami, a Raiffeisen, obok Schulzego z Delitzsch, uznawany jest powszechnie na całym świecie za ojca nowoczesnych spółdzielni kredytowych, za patrona m.in. światowego ruchu unii kredytowych. Idee niemieckiego burmistrza (takie stanowisko piastował Raiffeisen w kilku miasteczkach) bardzo szybko znalazły naśladowców i kontynuatorów w całej Europie, m.in. w osobach dra Franciszka Stefczyka (którego działalność pisarska wydatnie przyczyniła się do spopularyzowania koncepcji Raiffeisena), Franciszka Kampeleka w Czechach, Leona Wollemborga we Włoszech lub Alfonsa Desjardinsa w Kanadzie czy Edwarða Filene'a i Roya Bergengrena w USA. Warto w tym miejscu podkreślić i to, iż w 2016 r. idea i praktyka niemieckich spółdzielni uznana została przez UNESCO za niematerialne dziedzictwo ludzkości.

Książka Raiffeisena, pierwsza w jego dorobku, opisuje doświadczenia w zwalczaniu lichwy i w zakresie przeciwdziałania ubożeniu ludności wiejskiej. Środkiem zaradczym miała stać się mała wiejska kasa pożyczkowa, która mogła gromadzić drobne oszczędności i udzielać dogodnych kredytów swoim członkom. Publikacja ta (do śmierci autora ukazały się 4 jej wydania, poprawiane i uzupełniane) była odpowiedzią na panujący wówczas niepodzielnie indywidualizm gospodarczy i liberalizm. W ich miejsce proponowała powrót do idei solidaryzmu chrześcijańskiego (Raiffeisen był głęboko wierzącym protestantem). U podstaw tych koncepcji legły zatem zarówno idee społeczno-ekonomiczne, jak i religijno-etyczne, które miały być realizowane w praktyce dla dobra lokalnych wspólnot. Genezy Raiffeisenowskiej koncepcji spółdzielni doszukiwać się można zarówno w ideach braterstwa, wspólnoty braterskiej (np. braci herrnhutów lub wspólnot zakonnych), dla których fundamentalne było powiedzenie Chrystusa: „Cokolwiek uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, mnie uczyniliście”. Stąd też dla Raiffeisena najważniejsza była idea organizacji nastawionej na pomoc, dobroczynność. Dopiero później, pod wpływem otoczenia, zmian w prawie niemieckim, konkurencji i wymogów praktycznych, Raiffeisen zaczyna interesować się spółdzielczością i – korzystając z wzorów Schulzego-Delitzscha – adaptuje ją do potrzeb wsi. Stąd najpierw powstają np. Związek dla Chleba lub Związek Pomocy dla Wsparcia Niezamożnych Rolników we Flammersfeld, później zaś Związek Kasy Pożyczkowej w Anhausen (1862) – uznawany za pierwszą kasę oszczędnościowo-pożyczkową systemu Raiffeisena. Następnie powstały kolejne, w tym Spółdzielcza Kasa Pożyczkowa w Heddesdorf (1864), oparte na samopomocy, solidarnej i nieograniczonej poręce wszystkich zrzeszonych.

Warto przypomnieć, że właśnie w połowie XIX w. ukształtowały się trzy główne systemy spółdzielczości konsumentów, rolników i niezależnych rzemieślników. Były to: system Rochdale, system Schulzego z Delitzsch oraz system Raiffeisena. Ten ostatni charakteryzował się tym, że wprowadzał:

- samopomoc i wzajemną pomoc (bez pomocy państwa), samorządność;
- ograniczony obszar działania (do jednej parafii liczącej ok. 500 gospodarstw, a zatem ok. 3 tysięcy osób);
- świadczenie usług tylko dla zrzeszonych;
- nieograniczoną odpowiedzialność członków za zobowiązania spółdzielni;

- przeznaczanie w całości nadwyżki (zysku) na niepodzielny fundusz społeczny (nawet po rozwiązaniu spółdzielni mającej służyć innej organizacji funkcjonującej w ramach lokalnej wspólnoty);
- stosunkowo dużą otwartość na nowych członków (relatywnie niskie udziały, niskie koszty wpisowe; stosunkowo niskie dywidendy);
- ochotniczą pracę członków, także osób zarządzających, na rzecz kasy.

Spółdzielnie Raiffeisenowskie, które zaczęły powstawać w poł. XIX w., miały zatem na celu tworzenie kapitału społecznego, aby wesprzeć drobnych właścicieli, rolników, ułatwić im zakup ziemi, surowców lub narzędzi, ułatwić spłatę zadłużenia, zapewnić niezbędną płynność finansową. Istotne było zarazem to, by środki finansowe uruchamiane przez spółdzielnię nie tylko poprawiały sytuację materialną zrzeszonych, ale w istocie przeciwdziałały także patologiom, demoralizacji, postępującej sekularyzacji struktury rodzinnej, utracie religijnych więzów w związku z postępującą urbanizacją, migracją ludności, rewolucją przemysłową.

Tym negatywnym zjawiskom miały wg Raiffeisena przeciwdziałać spółdzielnie, w tym kasy oferujące ludziom uczciwym tani, łatwo dostępny kredyt, zarazem przyjmujące nawet bardzo drobne, ale systematycznie gromadzone oszczędności członków. Kasy takie założył Raiffeisen w parafiach w Bieber, Altwied, Feldkirchen. Poza spółdzielniami pierwszego stopnia Raiffeisen założył także Reński Bank Rolniczy w Neuwied (1872), który wkrótce przekształcił się w towarzystwo akcyjne pn. Rolnicza Centralna Kasa Pożyczkowa w Neuwied (działająca na obszarze całych Niemiec, której akcjonariuszami były spółdzielnie); w 1877 r. założył zaś Związek Spółdzielni Wiejskich w Neuwied, który m.in. miał za zadanie pomagać w organizacji nowych spółdzielni, sprawować opiekę i prowadzić ilustrację dla już funkcjonujących, reprezentować sektor przed władzami.

Rozwój kas Raiffeisena do wybuchu I wojny światowej przedstawia tabela.

Rok	Liczba kas	Liczba członków
1870	20	2 649
1885	245	24 466
1900	2 983	265 742
1913	4 415	482 868

W 1913 r. kasy te zgromadziły ok. 676 mln marek na wkładkach oszczędnościowych.

Warto przypomnieć, że do modelu niemieckich pionierów spółdzielczości kredytowej nawiązywała polska spółdzielczość finansowa, rozwijająca się zarówno pod zaborami, jak i okresie międzywojennym. Unia Związków Spółdzielczych odwoływała się przede wszystkim (choć nie tylko, wprowadzając elementy mieszane) do zasad Schulzego z Delitzsch; Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych do zasad Raiffeisena oraz Haasa.

Poniżej przypominamy fragmenty książki na podstawie: F.W. Raiffeisen, *Die Darlehnskassen-Vereine als Mittel zur Abhilfe der Noth der ländlichen Bevölkerung sowie auch der städtischen Handwerker und Arbeiter praktische Anleitung zur Bildung solcher Vereine, gestützt auf sechszehnjährige Erfahrung, als Gründer derselben*, Neuwied 1866 w nowym tłumaczeniu Magdaleny Korzeniowskiej i Michała Kopczyńskiego.

Janusz Ossowski

Literatura:

- Michał Duskocz, *Raiffeisen – Stefczyk – Kampelik*, z przedm. inż. Z. Chmielewskiego, Warszawa 1929.
- Tadeusz Kłapkowski, *Przemiany i dążenia unifikacyjne w ruchu spółdzielczym w Niemczech*, „Biuletyn Spółdzielczego Instytutu Naukowego” 1930, R. III, z. 4.
- Janusz Ossowski, *Jalmużna i kredyt*, Fundacja PZK, Sopot 2005.
- Stanisław Wojciechowski, *Ruch spółdzielczy*, Spółdzielczy Instytut Naukowy, Warszawa 1930.
- Willy Wygodzinski, *Das Genossenschaften in Deutschland*, Leipzig-Berlin 1911, „Pieniądze i Więź” 2010, nr 4 (50) [zwłaszcza przetłumaczone fragm. pt. *Spółdzielczość w Niemczech*, przekł. B. Kwiatkowska, oprac. J. Ossowski].